

Ramon M. Nogués

DÉUS, CREENCES I NEURONES
UN ACOSTAMENT CIENTÍFIC A LA RELIGIÓ

FRAGMENTA EDITORIAL

ÍNDEX

Publicat per FRAGMENTA EDITORIAL
Plaça del Nord, 4
08024 Barcelona
www.fragmenta.cat
fragmenta@fragmenta.cat

Col·lecció ASSAIG, 2
Consell assessor PERE LLUÍS FONT
FRANCESC-XAVIER MARÍN
JOSEP OTÓN
FRANCESC TORRALBA
AMADOR VEGA

Primera edició MAIG DEL 2007
Primera reimpressió SETEMBRE DEL 2007
Segona edició (corregida i augmentada) FEBRER DEL 2019

Direcció editorial IGNASI MORETA
Producció gràfica ELISENDA SEVILLA I ALTÉS

Impressió i relligat ROMANYÀ VALLS, S. A.

© 2007 RAMON MARIA NOGUÉS CARULLA

© 2007 FRAGMENTA EDITORIAL, S. L. U.

Dipòsit legal B. 3.819-2019
ISBN 978-84-15518-98-3

Amb el suport del Departament de Cultura

RESERVATS TOTS ELS DRETS

<i>Prefaci</i>	9
I PANORAMA CONCEPTUAL	13
1 Déu	14
2 La fe	16
3 L'espiritualitat	18
4 Les creences	19
5 Les religions	22
6 Aiguabarreig	24
II UN CERVELL PER VIURE	27
1 Un cervell en un organisme	27
2 Un cervell adequat al moment evolutiu	28
3 Les funcions del sistema nerviós	32
4 ¿Ho entenem tot?	34
5 Som part del problema	35
6 Indagadors apassionats i continguts	40
III CERVELL I TRANSCENDÈNCIA	43
1 Ment i evolució	43
2 El cervell arcaic	44
3 El cervell emocional	48
4 Consciència reflexiva o raonament lògic	50
5 Tractament hemisfèric	52
6 La transcendència	53

IV	UNA MENT POLIFACÈTICA	57
1	Complexitat i col·laboració de disciplines	58
2	Damásio i la sensació d'allò que esdevé	60
3	Una ment àgil i oberta	65
4	Neurobiologia i neuroespecialitats: la transcendència	70
V	TRANSCENDÈNCIA: DEL «QUARTO FOSC» A LA PLAÇA PÚBLICA	75
1	Les dificultats de la religió	75
2	La crítica «excessiva» de la religió	79
3	¿Calma després de la tempesta? La recuperació antropològica de la transcendència	89
a	<i>Pensar sobre Déu</i>	89
b	<i>Un nou llenguatge</i>	90
c	<i>El misteri continua viu</i>	91
d	<i>La restauració antropològica de la transcendència</i>	93
e	<i>La reparació psicològica</i>	93
f	<i>La nova visió de la sociologia religiosa</i>	94
g	<i>Religió en femení</i>	95
h	<i>¿Un nou temps eix?</i>	96
i	<i>Noves institucions</i>	96
VI	RELIGIÓ I INTERPRETACIÓ: EL PARANY DEL LLENGUATGE	99
1	La paraula, especificitat humana	99
2	De què podem parlar: ¿parlem de Déu?	101
3	Els nivells de la interpretació	105
a	<i>Interpretar les expressions</i>	106
b	<i>Grans models religiosos culturals</i>	107
c	<i>Reinterpretació global del model religiós: ¿Déu sense religió?</i>	110
4	Llenguatge descriptivo-experimental i llenguatge poètic-simbòlic	114

VII	VALOR EVOLUTIU DE LES CREENCES	117
1	Un nou posicionament vers l'experiència religiosa (William James)	118
2	Arqueologia de la ment i religió: ¿defensa neuròtica o clau del progrés?	120
3	Religió i psicologia evolucionista	122
VIII	NEURORELIGIÓ	129
1	¿Un programa neural per transcendir?	130
2	Gens i espiritualitat	132
3	El cervell religiós	137
a	<i>Estructures cerebrals</i>	138
b	<i>Operadors cognitius</i>	141
c	<i>Funcions mitògenes</i>	142
d	<i>Estats mentals místics</i>	144
4	Registres neurobiològics en activitats descrites com a religioses o espirituals	147
a	<i>Variables neurofisiològiques</i>	148
b	<i>Anàlisi d'experiències mentals i estats de consciència específics</i>	151
IX	EL DESAFIAMENT DEL PLURALISME RELIGIÓS	155
1	Les religions, fenòmens evolutius	155
2	A l'inici, fenòmens locals	157
3	Alguns precedents de canvis d'estat	159
4	El pes de la globalització: nova situació, nou «ethos»	161
a	<i>Pluralisme</i>	162
b	<i>Relativització</i>	164
c	<i>Secularització</i>	165
d	<i>Ciència i tècnica en sinèrgies socials associades</i>	167
5	El procés del pluralisme en el món catòlic	169
6	Atenció al discerniment	175
7	Bastir ponts i passeres	176
a	<i>Ponts en el pensament</i>	177
b	<i>Ponts en acció</i>	180

X	¿ESPIRITUALS O RELIGIOSOS?	183
1	Déu, un «obstacle» per a la religió: el mal i la impossible teodicea	184
2	El Déu pervers i la teologia contaminada	190
3	Quedem-nos amb l'espiritualitat	194
4	Espiritualitats-religions: balanç en temps d'incertesa	198
5	Una petita proposta sense reducció d'escala	202
XI	SEXE, GÈNERE I RELIGIÓ	203
1	Humans i sexe	205
2	La religió i el sexe	207
3	Àmbit cristià	210
4	Perspectives catòliques	217
	<i>a Dades doctrinals i diferències de gènere</i>	218
	<i>b Canvi urgent</i>	221
5	Tradicions no catòliques	225
XII	ORGANITZACIÓ PER SERVIR O ESTRUCTURA DE PODER	229
1	La connaturalitat de les institucions	229
2	La institucionalització cristiana	234
3	El panorama i els escenaris de futur	239
	<i>a Conversió mental</i>	240
	<i>b Pistes concretes</i>	241
4	Institucionalització en altres tradicions religioses	246
	<i>Epileg: Catàstrofes i reelaboració de la religió</i>	251
	<i>Referències bibliogràfiques</i>	257
	<i>Índex analític</i>	267
	<i>Índex onomàstic</i>	271

PREFACI

LA RELIGIÓ és, sens dubte, una de les grans dimensions mentals i culturals dels humans. Avui és també, en la nostra cultura occidental, una de les dimensions més controvertides. L'extensió universal del fet religiós és evident: hi ha poquíssimes societats al món que, preguntades sobre les seves opinions religioses, no exhibeixin una majoria d'individus, sovint amplíssima, que afirma creure en Déu. Què vol dir això, o en quins fets concrets es tradueix, és el que suscita controvèrsia. Aquesta situació aconsella aproximar-se al fet religiós no solament des de l'òptica creient, sinó també des d'observacions externes al fet de creure. Aquest tipus d'aproximació ja el va fer la filosofia d'una manera tradicional i esplèndida a partir de la Il·lustració europea (amb un to creixentment crític); també ho van fer la psicologia (en el cas de Freud, per exemple, amb un to molt negatiu) i la sociologia (amb una actitud més observacional).

Actualment el torn ha arribat a les ciències de la vida, especialment a l'antropologia evolutiva, la genètica i la neurologia. Es tracta de tres plataformes d'observació recents però en desenvolupament ràpid i brillant. També es tracta de recursos de coneixement més «durs» que no pas la filosofia o les ciències humanes. Les seves conclusions comencen a cridar l'atenció pel fet de ser sovint més positives envers la religió que no pas les velles deduccions de grans sectors de la filosofia o les ciències humanes. Dic més positives envers la religió —i no dic res de

Déu— perquè, a diferència de la situació anterior, les conclusions de les ciències de la vida no opinen sobre Déu (tal com pertoca a tota ciència). En l'Antic Règim, l'acusació o desautorització de la religió era seguida per la negació de Déu. En la nova sensibilitat observadora, en l'estil del que correspon a les ciències experimentals, de les conclusions sobre la religió no es dedueix res respecte de Déu. És un tema massa solemne per intentar debatre'l o solucionar-lo des d'observacions experimentals ben acotades en l'àmbit de l'experimentació.

Molts dels autors que opinen avui sobre la religió i els seus avantatges són no creients. De fet, per a una bona observació científica és irrellevant ser creient o no ser-ho, tot i que no hi ha cap activitat mental amb neutralitat garantida. Qui escriu aquest llibre és personalment creient, però té la confiança que aquesta condició no afecta de manera gaire notable el text. Aspiro a fer un recorregut sobre la dimensió religiosa fonamentalment des de l'òptica de les ciències de la vida, i amb la intenció de ser més aviat neutral. També, però, voldria unir a aquesta pretensió la d'intentar expressar la possibilitat de ser creient —dins de l'àmplia varietat de les confessions religioses personals— en l'interior d'una cultura crítica que ha fet confiança a la ciència, i de ser-ho sense gaire complexos. Avui, ser religiós pot ser una manifestació tranquil·la, lliure i alliberadora, i fins i tot un punt provocativa (en el sentit més original del terme, és a dir, com a crida cap a un objectiu interessant).

En el rerefons d'una confessió religiosa sempre hi ha una viva sospita o suggeriment encarat a Déu. Però aquí d'aquest tema en parlaré poc. Millor, perquè és més fàcil parlar de religió que no pas parlar de Déu. Presento, doncs, una sèrie de consideracions religioses que poden ajudar creients i no creients a precisar els respectius punts de vista. Aquestes pàgines no són de neuroteologia, ni d'antropoteologia, ni de teogenètica; en tot cas, són

simplement un conjunt d'assaigs que poden ser referits a la neuroreligió o l'antroporeligió.

Prendre's seriosament el tema religiós, se sigui o no religiós, és un signe de respecte a la realitat. Més que més perquè la religió, com totes les més grans experiències humanes (l'art, la política, l'economia, etc.), és capaç del més eminent i del més deficient. M'agradaria que aquest llibre fos un homenatge a la religió ben constituïda i un antídote envers la religió degradada. Una manifestació religiosa digna, culturalment compatible i intel·lectualment qualificada, pot ser un referent interessant i suggerent de l'eterna i difícil besllum de Déu.